

14. YÜZYIL SİVAS'INDAN AHİLİKLE İLGİLİ BİR KESİT*

Ayşegül BEKMEZ**

ÖZ

Anadolu'da Ahilik ve Fütüvvet anlayışı Türklerin devlet kurmasıyla birlikte teşkilatlı bir yapıya dönüşmüştür. Ancak toplum üzerindeki etkisinin en fazla hissedildiği dönem Moğol İstilasası sonrasıdır. Kaynaklarda ahiler ile ilgili bilgiler özellikle bu dönemle birlikte artmaya başlamaktadır. İbn Bîbî Konya ve Kayseri gibi Selçuklu kentlerinde Moğol direnişi sırasında ahilerin ön saflarda yer aldığını vurgulamaktadır. Bu durum ahi teşkilatının kent yaşamında sadece bir esnaf birliği olmadığını başka anlamlar da kazandığını ortaya koymaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin gücünün zayıfladığı 14. yüzyılda ise ahiler şehir yönetimlerinde de söz sahibi olmuştur. Bu durumu en net örnekleyen seyyah İbn Battûta (ö. 1368-1369)'dır. İbn Battûta Antalya limanından Anadolu'ya indiği ilk andan itibaren ziyaret ettiği çeşitli şehirde ahiler tarafından ağırlandır. İbn Battûta'nın seyahatnamesi bu anlamda 14. yüzyıl Anadolu toplumunun tasvirlerini de içermektedir. Araştırma, İbn Battûta'nın izlenimlerini merkeze alarak 14. yüzyılda Sivas'ın ahilik geleneğine ve bunun toplum ve mimari geleneğe nasıl yansıdığına dair fikirler üretmeyi amaçlamaktadır. Ahilik teşkilatıyla doğrudan ilişkili iki yapı türü bulunmaktadır. Bunlardan ilki ticaret faaliyetlerinin yürütüldüğü şehir içi hanlardır. Bu tür yapılarda mimari düzen, aynı meslek kollarının bir arada bulunduğu açık avlu etrafındaki dükkânlar şeklindedir. Ahiliğe kabul gibi törenlerin yapıldığı ve zaman zaman bir araya gelinen zaviyeler ise bu esnaf birliğiyle ilişkilendirilen diğer yapı türüdür. Zaviyeler ahi teşkilatını dini ve toplumsal bir mahiyeti olduğuna da işaret etmektedir. Kaynaklarda Sivas'taki ahilik geleneği ile ilgili veriler oldukça sınırlı olmasına karşın İbn Battuta eserinde 14. yüzyıl Sivas'ına dair güzel bir panorama sunmaktadır. Sivas'ta bu dönemde günümüze ulaşan

---

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Bu çalışma, Türk Kültür Mirasını Mayalayanlar: Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran Kongresinde (30 Eylül-1 Ekim 2021) sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, E-Posta: aysegulbekmez@msn.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6121-1045>.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 06/12/2021

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 28/12/2021

ahilikle bağlantılı bir yapı günümüze ulaşmamıştır. Ancak kaynaklardan ahilik geleneğinin mimari özelliklerinin yüzyıllar boyunca devam etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Sivas'ta bugün merkezdeki terziler, bıçakçılar, çorapçılar gibi çarşı isimleri bu durumun halen devam ettirildiği göstermektedir. Ayrıca Sivas'ın çok bilinmeyen ahilik geleneği ve bunun mimari izlerine ışık tutulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Sivas, Mimari

A SECTION ABOUT AHI ORDER FROM 14TH CENTURY SIVAS

ABSTRACT

The understanding of Ahi Order and Futuvvet (Turkish Islamic Guild) in Anatolia turned into an organized structure with the establishment of a state by the Turks. However, the period when the effect on the society was felt the most was after the Mongolian Invasion. The information about the ahi community in the sources starts to increase especially with this period. Ibn Bibî emphasizes that in Seljuk cities such as Konya and Kayseri, during the Mongolian resistance, the ahi community was at the forefront. This situation reveals that the ahi organization is not only a union of tradesmen in urban life, but also gains other meanings. In the 14th century, when the power of the Anatolian Seljuk State weakened, the ahi community also had a say in the city administrations. The clearest example of this situation is the traveler Ibn Battuta (d. 1368-1369). From the first moment Ibn Battuta landed in Anatolia from the port of Antalya, he was hosted by the ahi community in various cities he visited. In this sense, Ibn Battuta's travel book also includes descriptions of 14th century Anatolian society. This study aims to produce ideas about Sivas's Ahi tradition in the 14th century and how this is reflected in the social and architectural tradition by centering the impressions of Ibn Battuta. There are two types of structures directly related to the Ahi organization. The first of these is the inns where trade activities are carried out. In such structures, the architectural order is in the form of shops around an open courtyard where the same professions coexist. The zawiyas, where ceremonies such as acceptance to the Ahi community are held and where people come together from time to time, are another type of building associated with this union of tradesmen. Zawiyas also point out that the ahi organization has a religious and social nature. Although the data on the ahi-order tradition in Sivas is quite limited in the sources, Ibn Battuta presents a beautiful panorama of the 14th century Sivas in his work. In Sivas, a structure related to the ahi-order, which has reached the present day, has not survived. However, it is understood from the sources that the architectural features of the Ahi tradition continued for centuries. The names of bazaars such as tailors, cutlers and stocking shops in Sivas show that

this situation is still continuing. With the research, it will be tried to shed light on the well-known Ahi tradition of Sivas and its architectural traces.

Keywords: Ahi tradition, Sivas, Architectural

1. GİRİŞ

Ahilik, Anadolu'da Selçuklu dönemi itibariyle uzun yıllar varlığını korumuş bir halk hareketidir. Osmanlı dönemiyle devletin içinde bir teşkilata dönüşmüş ve varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Ahilikle doğrudan ilişkili kavramlardan biri fütüvvettir. Fütüvvet, Arapça'daki yiğit, genç, cömert anlamındaki “feta” sözcüğünden türemiştir ve cömertlik, yiğitlik, gençlik anlamına gelmektedir.¹ İslam coğrafyasında fütüvvet anlayışının 9. yüzyılda Abbasi döneminde ortaya çıktığı ve zamanla sufilikle iç içe geçerek bir teşkilata dönüştüğü kabul edilmektedir.² Fütüvvet teşkilatı asıl yayılımını Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın bu kurumu kendisine bağlamasıyla göstermiştir. Kaynaklar bu olayın ne zaman gerçekleştiğine dair farklı tarihler (1194, 1202-1203, 1204-1205) sunmakla birlikte, halifenin teşkilata bir törenle kabul edildiği anlaşılmaktadır.³ Fütüvvet inancının Anadolu'ya yayılması ile ilgili iki görüş ön plana çıkmaktadır. İlkinde I. Gıyasettin Keyhüsrev'in ikinci saltanat yıllarında halifeye elçi gönderdiği Şeyh Mecdü'd-din İshak'ın aracılığıyla Muhyi'ddin İbnü'l Arabî, Şeyh Evhadü'd-din el-Kirmânî ve Şeyh Nasirü'd-din Mahmut gibi ilim adamlarının Anadolu'ya davet edilmesi ile olduğudur.⁴ Diğer görüş halife Nâsır-Lidînillâh'ın, Anadolu'ya 1214 yılında Şehâbeddin es-Sühreverdî önderliğinde bir heyet gönderdiği ve Anadolu Selçuklu sultanı I. İzzeddin Keykâvus'u törenle fütüvvet teşkilatına dâhil edilmesinden sonra ortaya çıktığıdır.⁵ Fütüvvetin Anadolu'ya girmesi ve Anadolu'da Ahiliğin ortaya çıkışı arasında paralellik olduğu görülmektedir. Fütüvvet inancının Anadolu'da ahiliğe

¹ Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13, 1996, 259.

² Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13, 1996, 261.

³ Ahmet Yaşar Ocak, a. g. m. 262.

⁴ Mikail Bayram, *Ahi Evren Hacı Nasirü'd Din Mahmud Ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*. Konya, 2018, 42.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, a. g. m. 262.

nasıl ve ne zaman dönüştüğü net bir biçimde bilinmemektedir. Ahilikle ilgili kaynakların çoğunluğu Anadolu'da ahiliğin Şeyh Nasîrüddin Mahmûd Ahî Evran b. Abbas tarafından kurulduğu görüşündedir. Ancak Ahi Evran'ın yaşamı ve Anadolu'ya gelişi ile ilgili bilgiler netlik kazanmamıştır. M. Bayram I. Gıyasettin Keyhüsrev döneminde 1205'te Anadolu'ya geldiği ve sonrasında Kayseri'de bir debbağlık zanaatı ile uğraştığını belirtmektedir.⁶ Ahiliğinde Kayseri'de Ahi Evran tarafından bu dönemde kurulduğu düşünülmektedir.⁷ Sivas Ulu Cami'ne ait olduğu bilinen 1196-1197 tarihli tamir kitabesindeki Kul Ahi ismi⁸ Anadolu'da ahiliğin fütüvvet teşkilatıyla benzer bir seyir izlediğini göstermesi bakımından önemlidir.

13. yüzyılın ikinci yarısı özellikle Moğol İstilasası sonrası yaşanan göç hareketleri ve çatışma ortamı ahi isimlerini ön plana çıkarmıştır. Bu durum ahiliğin 13. yüzyılın başından itibaren var olduğunu ve şehir savunmalarındaki etkin rolleri nedeniyle teşkilatlanmış oldukları ortaya koymaktadır. İbn Battûta (1304-1368) Anadolu'daki ahi teşkilatlanması ile ilgili de bilgi vermektedir. İbn Battûta ahi kelimesinin Arapça'daki kardeş anlamına gelen "ah" kelimesinden geliştiğini söylemektedir.⁹ Teşkilatın Anadolu'da Türkmenlerin bulunduğu her şehir, kasaba ve köyde buldukları ve buralara gelenleri misafir etme, eşkıyalardan koruma gibi birçok görev üstlendiklerini belirtmektedir.¹⁰ Ahi denilen önderlerinin etrafında toplanan bekâr sanat veya zanaat erbabı fityân (yiğitler) olarak anılan gençler, ikindiye kadar çalışıp kazandıkları miktarı ahilerine verirler. Ahi, bu gençler için bir zaviye yaptırır ve gençlerin kazançları zaviyenin giderleri için harcanmaktadır. Zaviyelerde ayrıca şehre gelen yabancılar da misafir edilmektedir.¹¹ İbn Battûta satırlarında fütüvvetinde aynı şekilde uygulandığını vurgulamaktadır.¹² Seyyahı

⁶ Mikail Bayram, a. g. e. 96.

⁷ Mikail Bayram, a. g. e. 96.

⁸ Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Sivas, 1995, 48.

⁹ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (Çev. A. Sait Aykut). İstanbul, 2014, 275.

¹⁰ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, a. g. e. 275.

¹¹ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, a. g. e. 275-276.

¹² Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, a. g. e. 275.

Antalya Limanında karşılayan ahiler akşam zaviyelerinde misafir etmişlerdir. İbn Battûta zaviyenin mimarisinden bahsetmemekle birlikte içinin halı ve kilimlerle döşenmiş olduğu, şamdan ve kandillerle aydınlatıldığından söz etmektedir.¹³ Seyyah ayrıca ahilerin giyim kuşamını da tasvir etmiştir. Fityânlar üzerinde kabâ denilen bir çeşit ceket, ayaklarında mest ayakkabı ve başlarında altta yün takke, onun üzerinde serpuş giymekte, bellerinde ise bir metre boyunda bıçak taşımaktadırlar.¹⁴ 1332-1333 yılları arasında Anadolu'yu gezen seyyah, Antalya, Gölhisar, Denizli, Milas, Beçin, Konya, Aksaray, Niğde, Kayseri, Sivas, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Tire, Manisa, Balıkesir, Bursa, Gürle, Geve, Mudurnu, Bolu ve Sinop'ta ahi zaviyelerinde konaklamıştır. Bu bilgiler 14. yüzyılda ahiliğin Anadolu'da ne kadar yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. İbn Battûta ayrıca ahilerin kendi zanaatlarını gösteren bayraklar taşıdığı, törenlerde tepeden tırnağa siyah giydiklerini, şalvar giyme isimli bir merasim düzenlediklerini, hükümdarların bulunmadığı zamanlarda idareyi ele aldıklarından bahsetmektedir.¹⁵ Seyyahın ahi zaviyelerinin mimari yapısına dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Sadece Kayseri'deki ahi tekkesi için sağlam yapılı, güzel kandilleri ve döşemeleri olduğunu belirtmektedir.¹⁶ Bu durum ahi zaviyelerinin dönemin diğer yapılarına oranla daha özensiz ve acele ile inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişme dönemlerinde de ahi teşkilatının önemli bir rol üstlendiği, teşkilatının asıl yükselişinin de bu döneme denk geldiği anlaşılmaktadır. Aşıkpaşazade Tarihi'nde Anadolu'ya gelen dört kesim olduğundan bahsetmektedir. Bunlardan biri de ahiyan-ı Rum'dur.¹⁷ İbn Battûta ile aynı dönemi anlatan Aşıkpaşazade Tarihi ahi teşkilatını toplumun önemli bir yapısı olarak görmektedir. Fatih Sultan Mehmet dönemiyle birlikte ahi teşkilatı

¹³ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *a. g. e.* 275.

¹⁴ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *a. g. e.* 275.

¹⁵ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *a. g. e.* 281-282, 285.

¹⁶ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *a. g. e.* 285.

¹⁷ Derviş Ahmet Âşıkî, *Tevarih-i Al-i Osman Aşıkpaşazade Tarihi*. (Haz. Ayşenur Kala). İstanbul, 2013, 319, diğerleri Gazıyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum'dur.

merkezi idarenin birimlerinden birine dönüşmüş ve varlığını 20. yüzyıla kadar korumuştur.¹⁸

2. ORTAÇAĞ'DA SİVAS

Sivas'ı Ortaçağda özel bir yere getiren en önemli faktör coğrafi konumudur. Şehir dönem ticari yollarını kuzey-güney, doğu-batı ekseninde birbirine bağlamaktadır. Bu nedenle kentte Ortaçağ boyunca ticari hayat canlılığını korumuştur. Bu durum şehrin devletler arasındaki önemini de artırdığı için Sivas'ı elde etmek her dönemde öncelik olarak görülmüştür.

Sivas şehrinin ne zaman ve kim tarafından kurulduğuna dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak kent merkezinde yapılan kazılar, şehir tarihini Hitit dönemine (M.Ö. 1600-M.Ö. 1178) kadar indirmektedir.¹⁹ M.Ö. 63 yılında Roma İmparatorluğu sınırlarına dâhil olmuş ve M.S. 64 yılında bugünkü adının ilk hali olan Sebasteia olarak anılmaya başlamıştır.²⁰ M.S. 395'te ise Bizans İmparatorluğu hâkimiyetine geçmiştir.²¹ Sivas'ın aynı zamanda askeri yol güzergâhı üzerinde bulunması, Bizans-Sasani çatışmaları nedeniyle zaman zaman tahrip edilmesine neden olmuştur.²² Benzer bir durum 642 yılından itibaren Bizans- Emevi mücadelesinde de yaşanmış ve şehir Bizans ve Emeviler arasında birkaç kez el değiştirmiştir.²³ Bu durum 752 yılına kadar devam etmiş, 781'den sonra ise Sivas Abbasi -Bizans mücadelesine sahne olmaya başlamıştır.²⁴ 1059'a gelindiğinde bu kez Türkler Anadolu'ya akınlar düzenlemeye başlamış ve Sivas'ı birkaç kez yağmalamışlardır (Demir, 2005: 17). 1071 Malazgirt Savaşından sonra Sivas kesin olarak Türklerin yurdu olmuş ve bölgeyi yönetmesi için Danişmend Gazi görevlendirilmiştir.²⁵ 1144 yılına kadar Sivas'ta Danişmend hâkimiyeti

¹⁸ Ziya Kazıcı, "Ahilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, (1988), 542.

¹⁹ Ömer Demirel, "Sivas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37, (2009), 278.

²⁰ Mustafa Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*. Sakarya, 2005, 12.

²¹ Mustafa Demir, *a. g. e.* 13.

²² Mustafa Demir, *a. g. e.* 13.

²³ Mustafa Demir, *a. g. e.* 13-14.

²⁴ Mustafa Demir, *a. g. e.* 14-15.

²⁵ Mustafa Demir, *a. g. e.* 19.

devam etmiş, bu tarihten sonra kent Anadolu Selçuklu yönetimi altına girmiştir.²⁶ Anadolu Selçuklu'nun gelişip büyümesiyle paralel bir şekilde Sivas da Ortaçağ'ın önemli kentlerinden biri haline gelmiştir. Sivas kent tarihinin en dikkat çekici olaylarından biri kuşkusuz Moğol istilasıdır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli bir yara almasına ve zayıflamasına neden olan 1243 Köseadağ Savaşı Sivas'ın doğu sınırında gerçekleşmiş, yenilgi sonrası Moğollar kenti ele geçirmiştir. Bu tarihten sonra Sivas Anadolu'nun diğer kentleri gibi yoğun bir göçe maruz kalmış ve şehir büyümeye devam etmiştir. Şehir bu dönemde Selçuklu hâkimiyetinde kalmakla birlikte esas yönetim Moğolların kurduğu İlhanlı Devletindedir. Sivas 1277'den sonra da tamamen İlhanlı valileri tarafından yönetilmeye başlamıştır.²⁷ 14. yüzyılın başlarında İlhanlı Devletinin güç kaybı Anadolu'da Moğol asıllı devlet adamlarının isyanları ile sonuçlanmış özellikle Sivas bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Bu devlet adamlarından biri de emir Eratna'dır. Emir Eratna 1341 yılından itibaren kendisini sultan ilan etmiş ve Sivas ve çevresinde Eratna Beyliğini kurmuştur.²⁸ Beyliğin hâkimiyeti 1381 yılına kadar devam etmiş bu tarihten sonra bölgede Kadı Burhaneddin Beyliği yönetimi ele geçirmiştir. Bölgedeki güç dengesi Osmanlı Devleti'nin güç kazanmasıyla değişmeye başlamış Karamanoğulları, Memluk, Akkoyunlu gibi devletler Kadı Burhaneddin Beyliğiyle zaman zaman çatışmıştır. 14. yüzyılın sonunda bölgeye yaklaşan diğer tehlike Timur İmparatorluğu olurken, bu sırada Sivas'ın yönetimi değişmiş ve şehir Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 1400 yılında Sivas, Timur'un ilk işgaline uğramış ve şehir surları önemli tahribat almış, 1402 Ankara Savaşı öncesinde ise şehirde yağma ve katliamlarda bulunmuştur.²⁹ Osmanlı Devleti Ankara Savaşı sonrasında şehri ancak 1407 yılında geri alabilmiş ve 1418 yılında surlar tamir ettirilmiştir.³⁰ Bu tarihten sonra Sivas Osmanlı idaresinde (Plan 1) kalmaya devam etmiş ancak önceki yıllardaki ticari merkez olma konumu giderek azalmıştır.

---

²⁶ Mustafa Demir, *a. g. e.* 31.

²⁷ Mustafa Demir, *a. g. e.* 53.

²⁸ Mustafa Demir, *a. g. e.* 63.

²⁹ Mustafa Demir, *a. g. e.* 84.

³⁰ Ömer Demirel, *a. g. m.* 279.

İbn Battûta'nın şehre geldiğinde Sivas, Eratna Bey tarafından yönetilmektedir. Eratna Bey seyyahı sarayında ağırlar. İbn Battûta şehir için "İlhanlı'nın en gelişmiş şehirlerinden, vergi tahsildarları ve büyük komutanların ikametgâhı, düzenli, bakımlı, geniş caddeli, kalabalık çarşıları olan" ifadelerini kullanırken, ayrıca şehirde Daru's siyade isimli bir yapının bulunduğu ve bu yapıda sadece Peygamber soyundan gelenlerin ağırlandığı, her türlü ihtiyaçlarının karşılandığı, yol harçlarının da karşılandığı bilgisini iletmektedir.³¹ 1330'larda Sivas'tan İlhanlı Devletine ödenen vergi miktarı en az 30 tümen civarında olup, bu sayı aynı zamanda Anadolu şehirlerindeki en yüksek vergi miktarıdır.³² Bu durum Sivas'ın ticaretten elde ettiği gelirinde oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

2.1. 14. Yüzyılda Sivas'ta Ahilik Geleneği

Sivas'ta ahiliğin ne zaman başladığı bilinmemektedir. Ancak Sivas Ulu Cami tamir kitabesindeki Kul Ahi ismi şehirde ahiliğin en erken 12. yüzyılın sonunda başlamış olabileceği fikrini vermektedir. Sivas şehir tarihi ile ilgili en eski kaynaklardan biri olan Keykavus Darüşşifası vakfiyesinde bahsedilen bezzaz (kumaş), hayyat (terzi) ve üsküf (ayakkabı) çarşıları ve vakfa gelir getiren 78 dükkân 13. yüzyıl Sivas kent merkezi ticari hayatı hakkında fikir vermektedir.³³ Çarşı isimleri, tekstil ve dericiliğin Sivas için önemli birer ticari gelir de sağladığını göstermektedir. Ayrıca ticaretin hammadde ile sınırlı kalmadığı üretimin Sivas'ta yapıldığı bu bilgilerle ortaya çıkmaktadır. Fütüvvet inancının I. İzzettin Keykavus döneminde hız kazandığı düşünüldüğünde Sivas'ta bu dönemde ahiliğin de bulunduğu varsayılabilir. Zira 1243 Köseadağ yenilgisi sonrasında Kayseri şehrini kuşatmak isteyen Moğol güçlerine direnenler arasında ahiler başta gelmektedir.³⁴ Bu bilgi Moğol istilası öncesinde Selçuklu şehirlerindeki ahilerin konumunu belirlemek adına önemlidir. Ahilerin örgütlenmiş bir yapıya sahip olduğu Moğollara karşı direniş göstermeleri

³¹ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *a. g. e.* 285-286.

³² İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri Ve Sonuçları". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22(33), (2003), 63.

³³ Refet Yinanç, "Kayseri Ve Sivas Darüşşifaları'nın Vakıfları". *Belleten*, XLVIII (189-190), (1984), 304.

³⁴ Mikail Bayram, *a. g. e.* 98.

ile ortaya çıkmaktadır. Benzer bir durumun Kayseriyle komşu Sivas için de geçerli olduğu düşünülebilir. 1280 tarihinde hazırlanan Sivas Gök Medrese vakfiyesinde yer alan Bakkallar Çarşısı, Kassarlar Çarşısı, Attarlar Çarşısı, Şevakîn Çarşısı, Çırpıcılar Çarşısı, Aşçılar Çarşısı, Demirciler Çarşısı, Bıçakçılar Çarşısı, Akgallar (?) Çarşısı³⁵ gibi çarşı isimleri 13. yüzyılın ikinci yarısında şehirde ahi varlığına işaret etmektedir. Ahi teşkilatında da aynı zanaat ustaları bir arada bulunmaktadır. Vakfiyede yer alan Attarlar Mescidi ismi ahi topluluklarının bir araya gelip imar faaliyetinde bulduklarını ortaya koymaktadır. 13. yüzyılın sonunda Ankara'da inşa edilen Ahi Şerafettin Cami ve Ahi Sinan Mescidi de Anadolu'nun farklı şehirlerinde ahilerin aynı dönemde imar faaliyetlerine katkı sağladığını kanıtlamaktadır. Günümüze sadece camisi ulaşan Ahi Şerafettin'in cami yanında zaviye ve türbesi olduğu da bilinmektedir.³⁶ 14. yüzyılın başlarında Sivas ahileri ile ilgili bir anekdot Ariflerin Menkıbeleri isimli eserde yer almaktadır. Arif Çelebi'nin başından geçen iki olayda Ahi Muhammed Divane isimli kişiden bahsedilmektedir. İlkinde Sivas'ta yaşanan bir olay neticesinde heteredoks inançlı halkın başlattığı bir ayaklanmanın sonrasında, Kayseri ve Konya'ya taştığından ve ayaklanmayı bastırmak için araya giren gruplar arasında Ahi Muhammed Divane'nin öncülük ettiği ahilerin olduğu belirtilmektedir.³⁷ Bu olay, 14. yüzyılın başında ahi teşkilatının kent yaşamında önemli bir rol üstlendiği ve ahi liderlerin toplum nezdinde kanaat önderleri konumunda olduğuna işaret etmektedir. İkinci anlatımda ise Ahi Muhammed Divane'nin Mevleviliğe bağlı olduğu ve Sivas'ta Arif Çelebi için semâ toplantıları düzenlediği anlaşılmaktadır.³⁸

İbn Battûta seyahatnamesinde Sivas'ta 14. yüzyılda yaşamış iki ahi adına rastlanmaktadır. Ahi Bıçakçı Ahmet ve Ahi Çelebi seyyahı kendi zaviyelerinde ağırlamak için ısrar etmişlerdir. Bıçakçı Ahmet'in bıçakçılık zanaatında usta olduğu ve bu zanaatın ahilerinin öncüsü olduğu, Ahi

³⁵ Sadi Bayram, - Ahmet Hamdi Karabacak, "Sahip Ata Fahrü'ddin Ali'nin Konya İmaret Ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri". *Vakıflar Dergisi*, 13, (1982), 36.

³⁶ Hakkı Acun, Umut İnci, "Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi". *Vakıflar Dergisi*, 45, (2016), 35.

³⁷ Ahmed Eflaki. *Ariflerin Menkıbeleri*. II, (Çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul, 1973, 247.

³⁸ Ahmed Eflaki, *a. g. e.* II, 252.

Çelebi'nin ise Bıçakçı'dan rütbece üstün olduğu anlaşılmaktadır.³⁹ Seyyah her iki ahinin de zaviyesinde misafir olmuştur. Ahi Emir Ahmet'ten (Bıçakçı Ahmet)⁴⁰ bahseden diğer kaynak Arif Çelebi'dir. Ariflerin Menkıbelerinde Ahir Emir Ahmet'in Mevlevi ve Bayburt'un ileri gelen ahilerinden olduğundan söz edilmektedir.⁴¹ Sultan Veled Divanı'nın bir bölümünde ise Ahi Ahmet Bayburt'tan Konya'ya davet edilmektedir.⁴² Ayrıca bu satırlarda Ahi Ahmet'in 7 oğlu olduğu da anlaşılmaktadır. Ahi Emir Ahmet'in Sivas'ta Tokmakkapı Mahallesinde bir türbesi bulunmaktadır. Kitabenin tarih kısmı tahribata uğradığı için okunamamaktadır. Ancak Ahi Emir Ahmet bin Zeyn-ül Hac ismi okunabilmektedir. Yıldızeli yakınlarından Sivas Müzesine getirilen bir han kitabesinde de bânî kısmında Ahi Emir Ahmed bin Hacı Zeyneddin ismi yer almaktadır.⁴³ Ayrıca Ahi Emir Ahmet'in 1333 tarihli vakfiye kaydı da günümüze ulaşmıştır. Vakıf kaydındaki en önemli hususlardan biri Ahi Emir Ahmet'in türbesiyle aynı bölgede bir tekke inşa ettirdiği bilgisinin bulunmasıdır.⁴⁴ Ahi Emir Ahmet muhtemelen türbenin de içinde bulunduğu bir yapı topluluğu inşa ettirmiştir.

Kadı Burhaneddin dönemine gelindiğinde ahilerin iktidar mücadelesinde Eratna tarafında yer aldığı ve çeşitli ayaklanmalar çıkardıkları anlaşılmaktadır.⁴⁵ Bu ayaklanmalarda öne çıkan Ahi Nevruz, Ahi Nasıreddin ve Ahi Mehmet adlarındaki kişilerken, karşı tarafta Kadı

³⁹ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *a. g. e.* 285-286.

⁴⁰ Kaynaklarda bu iki ismin aynı kişi olduğu net olmamakla birlikte aynı dönemde yaşamış olmaları, Sivas'ta ahilerin öncüleri olmaları ve zaviyelerinin bulunduğu bilgisi aynı kişi olduğu savını güçlendirmektedir.

⁴¹ Ahmed Eflaki, *a. g. e.* I, 376; II, 250, 269-270.

⁴² Sultan Veled. *Sultan Veled Divanı.* (çev. Veyis Değirmençay), İstanbul, 2016, 554-555.

⁴³ Sabiha Gürlevik, *Sivas Mezar Kitabeleri Üzerine Bir İnceleme.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Sivas, 2008, 158.

⁴⁴ Melih Baran, *Ahi Emir Ahmed.* Ankara, 1991 39-40.

⁴⁵ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Selçuklular Ve Eratnalılar Zamanında Sivas'ta Ahilerin Faaliyetleri". *2005 Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas: Sivas, 2006, 291-292.

Burhaneddin'in güvenilir adamlarından biri Ahi İsa'dır.⁴⁶ Ayrıca Kadı Burhaneddin ayaklanmaların önüne geçmek için ahilere maaş bağlamış ve zaviye tahsis etmiştir.⁴⁷ Bu durum dönemin iktidarlarının saltanatlarını korumak için ahilerle işbirliğine gitmek zorunda olduklarını göstermektedir. Ahi Nasıreddin, Ahi Hasan, Ahi Ali Çelebi ve Ahi Çelebi'nin de zaviyelerinin olduğu dönem kaynaklarından elde edilen diğer bir bilgidir.⁴⁸ Ayrıca Sivas Müzesinde bulunan 1393 tarihli mezar taşında Ahi Mehmet ve Ahi İsa isimleri yer almaktadır.⁴⁹

15. yüzyıl ve sonrasında ise Ahi Mecdüddin Zaviyesi, Ahi Ali Çelebi Zaviyesi, Ahi Mehmet Külahdüz Zaviyesi gibi yapıların Sivas'ta bulunduğu bilinmektedir.⁵⁰ Ahilik teşkilatının Sivas'ta Osmanlı döneminde de faaliyetlerini sürdürdüğü bu örneklerle netlik kazanmaktadır.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sivas'ta 14. yüzyılda ahiliğin nasıl bir konuma geldiği, ahilerin şehirde her anlamda etkili ve söz sahibi kişiler olduğu dönem kaynaklarıyla net bir biçimde ortaya çıkarılmıştır. Son olarak bu veriler ışığında Sivas'taki ahilerin bânîliklerini üstlendikleri yapıları ele almak konunun sanata yansıyan boyutlarını görmek adına önemlidir. Ahilikle ilgili yapı türlerini üç grupta incelemek mümkündür. İlki ahilerin zanaatlarını gerçekleştirdikleri, satış yaptıkları; üretim ve ticaret merkezleri, ikincisi ahiliğe kabul töreni gibi törenlerin yapıldığı ve misafirlerin ağırlandığı zaviye, tekke, hankâh gibi isimler alan yapılar, sonuncu yapı türü ise çoğunlukla ahi zaviyelerine bitişik inşa edilen ve ahi şeyhleri için yapılan türbelerdir. Ayrıca ahilerin bânîliklerini üstlendiği cami, mescit, hamam, köprü gibi pek çok yapı türü de bulunmaktadır. Anadolu'da ahi teşkilatının faal olmaya başladığı 13. yüzyılın ikinci yarısı ve 14. yüzyıldan ahilikle ilgili çok az yapı günümüze ulaşabilmiştir.

⁴⁶ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Kadı Burhaneddin Devletinde Ahilerin Faaliyetleri". *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, 2003, 218-219.

⁴⁷ Mustafa Demir, *a. g. e.* 122.

⁴⁸ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Kadı Burhaneddin Devletinde Ahilerin Faaliyetleri", 222; Mustafa Demir, *a. g. e.* 173-174.

⁴⁹ Sabiha Gürlevik, *a. g. t. env. no.* 159.

⁵⁰ Ahmet Yüksel, Zafer Karademir, *Sivas'ta Ahilik Ve Esnaf Teşkilatı*. Sivas, 2018, 47-58.

Anadolu Selçuklu Döneminde inşa edilmiş yapılar içinde Sivas Ulu Cami tamir kitabesi (1196-1197), Ankara Saraç Sinan Mescidi (1288-1289) ve Ankara Aslanhane Cami minberi (1289-1290) kitabesi veya vakfiyesinden bânîlerinin ahi olduğu anlaşılmaktadır. Harput Ahi Musa Mescidi (12. yüzyıl sonu), Divriği Ahi Yusuf Türbesi (13.yüzyıl), Antalya Ahi Yusuf Cami- Türbesi (1249-1250) ve Turhal Ahi Yusuf Türbesi (1324) yapılarının ise bânîleri bilinmemekte ancak yapılar ahi isimleriyle anılmaktadır.

Kayseri Ahi Evran Zaviyesi (13.yüzyıl) (Plan 5- Foto 9-10), Kırşehir Ahi Evran Zaviyesi (13.yüzyıl sonu 14. yüzyıl başı) (Foto 11-12), Ereğli Şeyh Şihabddin Zaviyesi (13. yüzyıl sonu 14. yüzyıl başı), Niksar Işık Tekkesi (1291) Çorum Ahi Menteşe Zaviyesi (1312), Tokat Ahi Muttalip Tekkesi (1318) ve Çorum Ahi Ahmet Zaviyesi (1366-1367) ise doğrudan ahilik teşkilatı ile ilgili yapılardır. Kayseri ve Kırşehir'deki Ahi Evran Zaviyesi'nin ahiliğin kurucu Ahi Evran tarafından inşa ettirildiği kabul edilmektedir. Bunlara ek olarak 14. yüzyıl Osmanlı topraklarında pek çok ahi zaviyesinin kurulduğu arşiv kayıtları ve vakfiyelerden ortaya çıkmaktadır.⁵¹

İbn Battûta'nın Anadolu seyahati sırasında ziyaret ettiği ahi zaviyelerinin neredeyse hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. 14. yüzyıldan günümüze ulaşabilen zaviyelerin çoğunluğu devlet adamları ya da saray çevresinden kişilerin bânîliklerini üstlendikleri yapılardır. Bu durum ahi zaviyelerinin aceleci bir yaklaşımla günün ihtiyacını karşılamak adına inşa edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca ahilerin zaviyeler için saray çevresi kadar harcama yapmak istememesi veya bu yapıların tasarım ve inşasında profesyonel mimar ya da ustaların tercih edilmediği varsayılabilir.

14. yüzyıl zaviyelerinde dikkat çeken özellik, çok işlevli bir anlayışla inşa edilmiş olmalarıdır. Zaviyelerde tek bir yapı içinde mescit, misafirhane, medrese, yemekhane, türbe gibi farklı amaçla oluşturulmuş bölümler yer almaktadır. Bu çok işlevli yapılar özellikle Osmanlı mimarisinde zamanla belirgin bir form kazanmıştır.⁵² Ters t plan tipi

⁵¹ Namık Sinan Turan, "Selçuklu Ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 52, (2007), 167-173.

⁵² Baha. Tanman, "Bursa Ve Çevresinde Erken Dönem Osmanlı Tarikat Yapıları". *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, Bursa, 2002, 255.

olarak isimlendirilen bu formda, merkezde bütün bölümlerin açıldığı kapalı avlu, mescit ve misafırhane yer almaktadır. Ahi zaviyelerinin de bu formda inşa edildiği varsaymak hatalı olmaz. Erken tarihli zaviye örneklerinde bu formun belirgin olmadığı ancak kapalı avlu etrafına yerleştirilen farklı işlevli mekânların bir araya getirildiği anlaşılmaktadır.

Sivas'ta 14. yüzyılda ahi teşkilatının etkinliği ile ilgili elde edilen veriler ve günümüze ulaşan mimari yapılar arasında büyük bir fark vardır. Şehirde Ortaçağ'dan günümüze oldukça az yapı ulaşabilmiştir. Bu durumun ana nedeni Timur İstilasası sırasında Selçuklu Çağında inşa edilmiş eserlerin büyük bir çoğunluğunun ortadan kaldırılması olabilir. Tarihi veriler, vakfiye kayıtları, günümüze ulaşabilen yapılar incelendiğinde Sivas'ın bugünkü şehir merkezinin 14. yüzyılda da benzer bir işleve sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bugün Selçuk Parkı olarak adlandırılan ve Keykavus Darüşşifası, Çifte Minareli Medrese ve Buruciye Medresesi gibi 13. yüzyıl yapılarının bulunduğu alan 14. yüzyıl Sivas'ının da kent merkezi konumundadır (Plan 2 Foto 1-2). Ticaret alanları ise şehir merkezinin doğu ve güneydoğu kısmında yoğunlaşmaktadır. Kayseri'deki Ahi Evran Zaviyesinin de ahilerin üretim yaptığı yapıların hemen yakınında yer aldığı bilinmektedir. Benzer bir şekilde İbn Battûta'nın Sivas ziyareti sırasında misafır edildiği iki zaviyenin de bu alanda yer aldığı varsayılabilir. Sivas'ta Osmanlı Döneminde de bu yapıların korunduğu anlaşılmaktadır. Ulu Cami'nin doğusu ve güneydoğusundaki alanda hanlar, imalat atölyeleri gibi yapılar bugünde dönüşmüş bir şekilde varlığını korumaktadır.

14. yüzyılda inşa edilmiş, ahilikle bağlantı ve günümüze ulaşabilmiş tek yapı, Ahi Emir Ahmet Türbesi'dir (Plan 4- Foto 4-8). Bu tek yapı ve Ahi Emir Ahmet vakfiyesi 14. yüzyıl Sivas'ında ahi mimarisi ile ilgili ipuçları barındırmaktadır. Vakfiyeden türbenin Ahi Emir Ahmet tarafından inşa edilmiş zaviye ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda İbn Battûta'nın da kaldığı Ahi Emir Ahmet Zaviyesinin şehrin ticaret merkezi konumundaki alanda inşa edildiği ortaya çıkmaktadır. Seyyahın kaldığı diğer zaviyenin de bu alanda bulunduğunu varsaymak yanlış olmaz. Ayrıca Ahi Emir Ahmet'in Ortaçağ'da inşa edilen diğer zaviyelerde de görüldüğü şekilde inşa ettirdiği yapı ile bağlantılı türbeye defnedildiği görülmektedir. Zaviye ile ilgili diğer bir husus dönem kaynaklarından öğrendiğimiz Ahi Emir Ahmet'in Mevleviliğe bağlılığının mimarideki yansımalarının olup olmadığıdır. Daha açık bir ifadeyle zaviye içinde semahanenin yer alıp almadığıdır. Ancak elimizde bununla ilgili

herhangi bir veri bulunmamaktadır. Zaviye şehrin güneydoğusunda yer alan Tokmak Kapı girişine yakın bir alanda inşa edilmiştir. Zaviye vakfiyesinde yapının yeri için Tokmakpazarı Mahallesi ismi kullanılmaktadır.⁵³ Bu isim bu bölgede bir pazarın bulunduğunu ve ticaret alanı olduğunu göstermektedir (Plan 3 Foto 3-4). Vakıf kaydı ayrıca yapı topluluğunun içinde hamam ve mescit bulunduğunu, hamamın vakfa gelir getirmesi için inşa edildiği bilgisi de yer almaktadır.

Vakfiyede Ahi Ahmet Zaviyesi'nin Sivas'a gelen misafirler için yapıldığı, misafirlerin hamamdan ücretsiz yararlandığı, zaviyede beş vakit namaz için imam ve müezzinin bulunduğu, kandil gecelerinde halka helva dağıtıldığı bilgileri bulunmaktadır.⁵⁴ Benzer hizmetlerin diğer ahi zaviyelerinde de sağlandığını düşünmek gerekir. İbn Battuta'nın gözlemleri de bu fikri doğrulamaktadır.

Bildirinin ana konusunu teşkil eden Sivas ahiliğın Anadolu'daki gelişiminin dönem kaynakları ile net bir şekilde izlendiği ancak bu durumun mimari verilere yansımalarının sınırlı oranda kaldığı bir şehirdir. Yapılan araştırmayla bu alanın boşlukları kapatılmaya çalışılmaktadır. Alanda yapılacak kazı ve benzeri çalışmalar Sivas'ın 14. yüzyılına ışık tutacaktır.

---

⁵³ Melih Baran, a. g. e 23.

⁵⁴ Melih Baran, a. g. e 40.

KAYNAKÇA

- Acun, Hakkı.- İnci Umut. "Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi". *Vakıflar Dergisi*, 45,8 (2016), 29-57.
- Ahmed Eflaki. *Ariflerin Menkıbeleri. I-II*, (Çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
- Baran, Melih. *Abi Emir Ahmed*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991.
- Bayram, Mikail. *Abi Evren Hâce Nasirü'd Din Mahmud ve Abi Teşkilatının Kuruluşu*. Konya: Çizgi Kitapevi, 2018.
- Bayram, Sadi. - Karabacak, Ahmet. Hamdi. "Sahip Ata Fahrü'ddin Ali'nin Konya İmaret Ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri". *Vakıflar Dergisi*, XIII, (1982), 31-61.
- Demir Mustafa. *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*. Sakarya: Sakarya Kitapevi, 2005.
- Demirel, Ömer. "Sivas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37, (2009), 278-282.
- Denizli, Hikmet. *Sivas Tarihi ve Anıtları*. Sivas: Özbelsan A.Ş, 1995.
- Derviş Ahmet Âşıkî. *Tevarih-i Al-i Osman Aşıkpaşazade Tarihi*. (Haz. Ayşenur Kala). İstanbul: Kamer Yayınları, 2013.
- Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. (Çev. A. Sait Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Eravşar, Osman. "Kayseri Ahi Evren Zaviyesi". *Ortaçağ'da Anadolu Aynur Durukan'a Armağan* ed. Nermin Şaman Doğan (219-234). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2002.
- Erdem, İlhan. "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22(33), (2003), 49-67.
- Gürlevik, Sabiha. *Sivas Mezar Kitabeleri Üzerine Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Sivas, 2008.
- Hacıgökmen, Mehmet. Ali. "Kadı Burhaneddin Devletinde Ahilerin Faaliyetleri". *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (215-

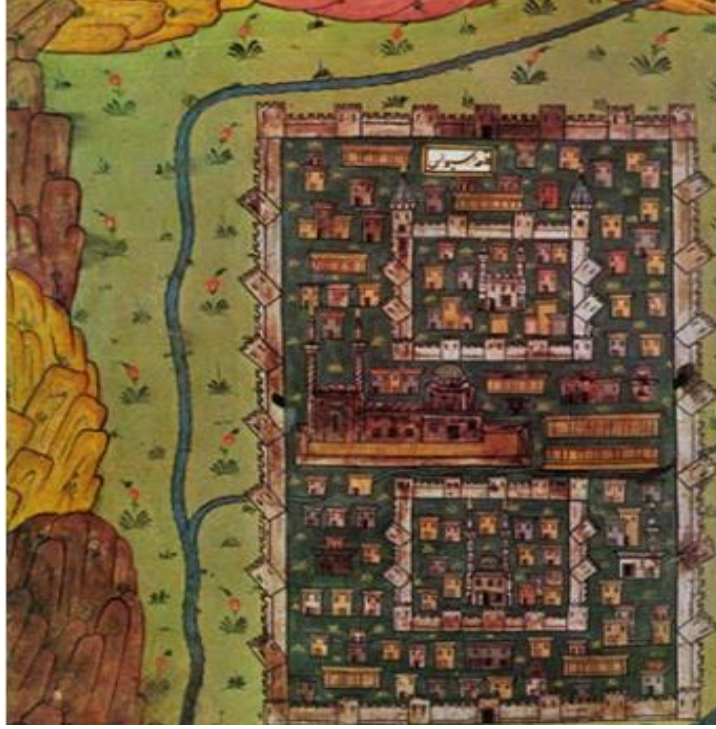
- 223) Kayseri: Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, 2003.
- Hacıgökmen, Mehmet. Ali. “Selçuklular Ve Eratnalılar Zamanında Sivas'ta Ahilerin Faaliyetleri”. 2005 *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri* (288-294) Sivas: Sivas Valiliği, 2006.
- Hersek, Can. Mehmet. “Behram Paşa Hanı (Sivas)”. *Dokuzuncu Milletler Arası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler, II* (273-286). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Hersek, Can. Mehmet. “Sivas”. *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, ed. Ali Uzay Peker- Kenan Bilici (273-277). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015.
- Kazıcı, Ziya. “Ahilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, (1988), 540-542.
- Nasûhü's-Silâhî (Matrâkî). *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irakeyn*. haz. Hüseyin G. Yurdaydın, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Ocak, Ahmet. Yaşar. “Fütüvvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13, (1996), 261-263.
- Semiz, H. Nisa. *Sivas Behram Paşa Hanı Restorasyon Projesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, 2007.
- Sivas Şehrengizi*. haz. Recep Toparlı, İstanbul: Sivas Belediyesi, 2017.
- Sivas Atlası*. ed. K.Ş. Kavak, Sivas: Sivas Valiliği Yayınları, 2020.
- Sultan Veled. *Sultan Veled Divanı*. (çev. Veyis Değirmençay), İstanbul: Demavend Yayınları, 2016.
- Tanman, Baha. “Bursa ve Çevresinde Erken Dönem Osmanlı Tarikat Yapıları”. *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü* (254-264) Bursa: Bursa Kültür Sanat Ve Turizm Vakfı Yayınları, 2002.
- Turan, Namık. Sinan. “Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 52, (2007), 151-187.
- Uludağ, Süleyman. “Fütüvvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13, (1996), 259-261.

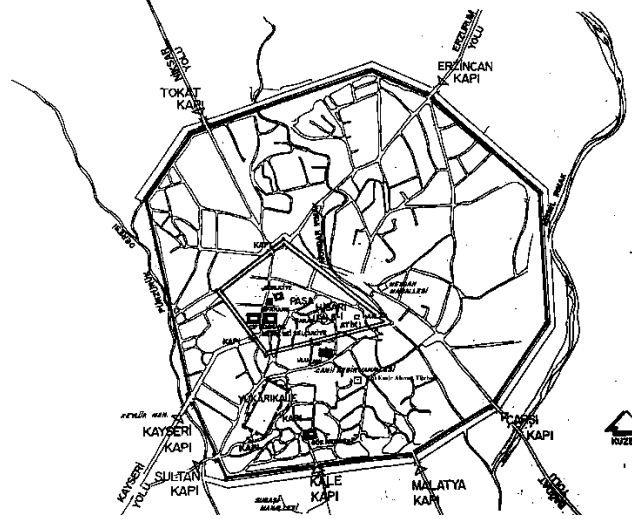
Ünal, Rahmi. Hüseyin. “Az Tanınan Ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Kümbetleri Hakkında Notlar”. *Vakıflar Dergisi*, 11, (1978), 121-163.

Yüksel, Ahmet. – Karademir, Zafer. *Sivas'ta Abilik ve Esnaf Teşkilatı*. Sivas: Sivas Esnaf Ve Sanatkarlar Odaları Birliği, 2018.

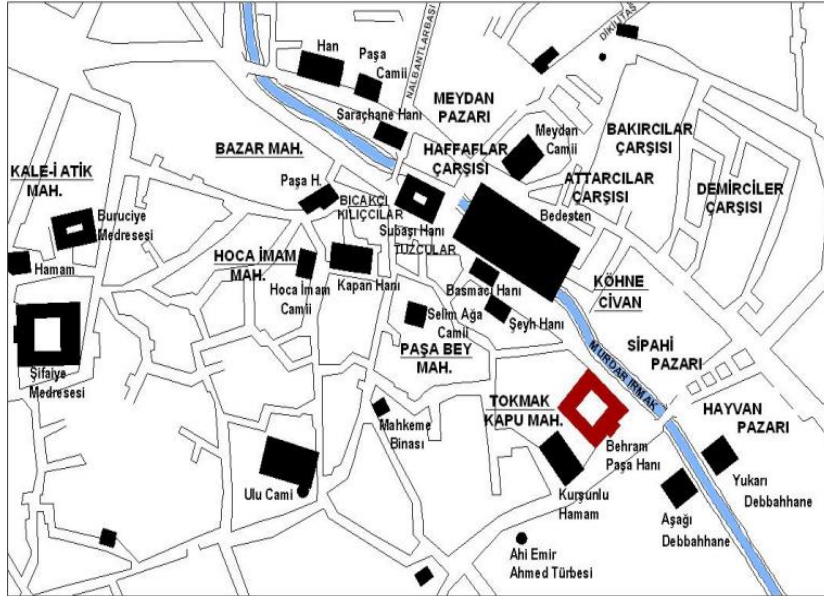
Yinanç, Refet. “Kayseri ve Sivas Darüşşifaları'nın Vakıfları”. *Belleten*, XLVIII (189-190), (1984), 299-307.

PLAN ve FOTOĞRAFLAR

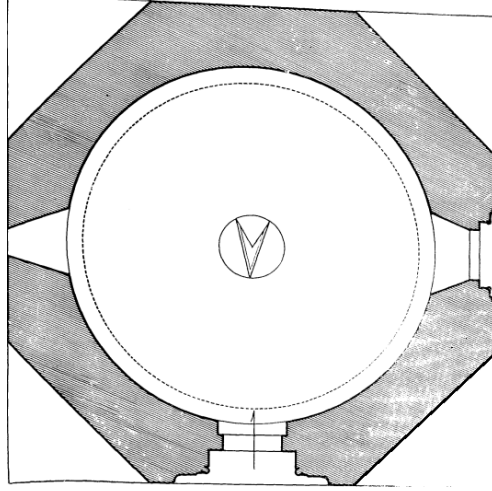
Plan 1: Matrakçı Nasuh'un Çiziminden Sivas (Nasûhü's-Silâhî (Matrâkçı), Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irâkeyn, (2014, v. 20a.)

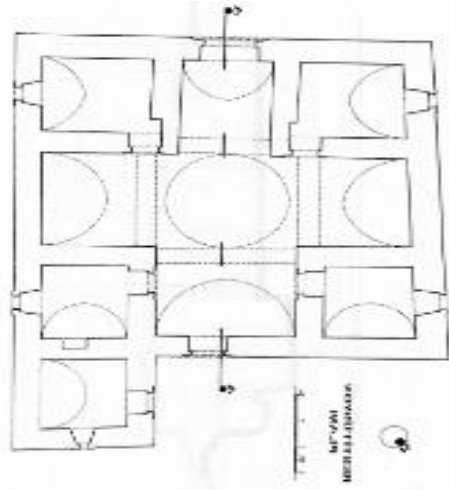
Plan 2: Sivas şehrinin Ortaçağ'daki durumunu gösteren harita (Hersek, 2015: 277)

Plan 3: 19. yüzyıl Sivas'ta ticaret merkezlerini gösteren harita (Hersek, 1995,285)

Plan 4: Ahi Emir Ahmet Türbesi planı (Ünal, 1978: şek. 23)

Plan 5: Kayseri Ahi Evran Zaviyesi planı (Erayşar,2002, 228)

Foto 1: Sivas'ın havadan çekilmiş fotoğrafı (1950'liler) (Sivas Şehrengizi, 2017, 54)

Foto 2: Sivas Meydanının son hali (Sivas Atlası, 2020, 11)

Foto 3: Sivas'ın ticaret merkezlerinden Taşhan ve çevresi (Sivas Şehrengizi, 2017, 121)

Foto 4: Ahi Ahmet Türbesi, Behram Paşa Hanı Kurşunlu Hamamı (Semiz, 2007,239)

Foto 5: Ahi Emir Ahmet Türbesi genel görünüm (Bekmez, 2021)

Foto 6: Ahi Emir Ahmet Türbesi kuzeydeki girişi (Bekmez, 2021)

Foto 7: Ahi Emir Ahmet Türbesi doğu kenardaki pencere (Bekmez, 2021)

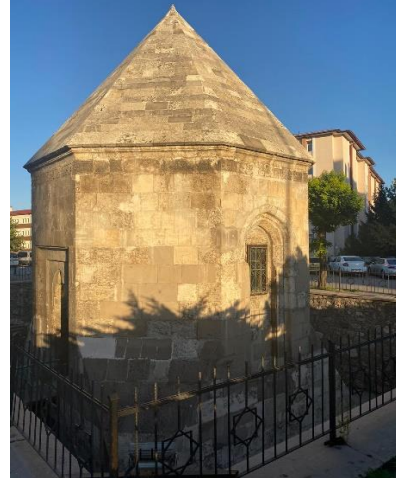

Foto 8: Ahi Emir Ahmet Türbesi batı kenarındaki pencere (Bekmez, 2021)

Foto 9: Kayseri Ahi Evran Zaviyesi (Bekmez, 2018)

Foto 10: Kayseri Ahi Evran Zaviyesi iç mekânı (Bekmez,2018)

Foto 11: Kırşehir Ahi Evran Zaviye ve Türbesi (Bekmez, 2018)

Foto 12: Kırşehir Ahi Evran Zaviyesi meşit kısmı (Bekmez, 2018)